

Examen VWO

2014

tijdvak 2
dinsdag 17 juni
9.00 - 12.00 uur

kunst

beeldende vormgeving - dans - drama - muziek - algemeen

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter dit examen is een erratum opgenomen.

Dit examen bestaat uit drie blokken met in totaal 33 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 64 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: Armoede en ondergang

Blok 2: Expressie in dans en schilderkunst

Blok 3: Zingen en schreeuwen

Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen.

Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

In het vragenboekje staan boven de vraag meestal één of meer bronnen aangegeven die van speciaal belang zijn bij de vraag.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1 Armoede en ondergang

Dit blok gaat over armoede in het religieus drama van de middeleeuwen en over de manier waarop Bertolt Brecht de gevolgen van hebzucht behandelt.

afbeelding 1, tekst 1

Op afbeelding 1 zie je een paneel van een altaarstuk uit het begin van de veertiende eeuw over het leven van de heilige Nicolaas. Hij gooit goudstukken door het raam van een arme man met drie huwbare dochters.

Het verhaal is weergegeven op een manier die in de middeleeuwen heel gebruikelijk was. De schilder moest zorgen dat de beschouwer het verhaal kon 'lezen'.

- 2p 1 Leg uit hoe hij daartoe het probleem van tijd en ruimte heeft opgelost.

afbeelding 1

De **vormgeving** van afbeelding 1 is typerend voor de **late** middeleeuwen.

- 2p 2 Bespreek twee aspecten van de vormgeving waarvoor dat geldt.

tekst 1

De traditie van de sinterklaasviering in onze tijd is te vergelijken met de boodschap van het middeleeuwse verhaal.

- 2p 3 Geef aan wat de overeenkomst en het verschil is tussen de boodschap van de middeleeuwse legende en de inhoud van ons huidige sinterklaasfeest.

geluidsfragment 1

Het verhaal over de drie dochters is onderwerp van het mirakelspel *Tres Filiae* uit circa 1200.

In het geluidsfragment hoor je de klagende vader uit het begin van het stuk.

- 2p 4 Leg uit hoe je kunt horen dat deze muziek uit de **late** middeleeuwen stamt. Betrek twee kenmerken in je antwoord.

Tres Filiae werd buiten de kerk gespeeld. Het religieus drama was oorspronkelijk juist binnen de kerkelijke eredienst ontstaan.

- 1p 5 Geef aan welk nut drama had binnen de kerkelijke eredienst.

Religieuze drama's waren een combinatie van muziek en spel: de teksten werden niet gesproken maar gezongen, soms in de vorm van een motet.

Met een motet konden de expressiemogelijkheden van de muziek worden uitgebreid.

- 1p   **6**   Leg uit waarom dit met een motet mogelijk was.

filmfragment 1 en 2, tekst 2

Armoede, schulden en motieven als goudkoorts of hebzucht zijn dankbare aanleidingen voor drama. In 1927 schreef Bertolt Brecht in de Verenigde Staten de satirische opera *Opkomst en Ondergang van de stad Mahagonny*.

In filmfragment 1 zie je de opening van het stuk, uitgevoerd op het muzikfestival van Salzburg in 1998. Het verhaal begint met criminelen die stranden in de woestijn. Filmfragment 2 toont dezelfde scène uit een opvoering uit 1980 van toneelgroep De Appel in een regie van Erik Vos.

Vos roept met zijn inscenering een andere sfeer op dan filmfragment 1 doet.

- 3p   **7**   Geef aan welke sfeer Vos oproept in filmfragment 2. Doe dat aan de hand van drie keuzes van deze regisseur.

filmfragment 3, tekst 2

In filmfragment 3 zie je de scène waarin Jimmy ter dood veroordeeld wordt. Uit het vonnis spreekt een satirisch commentaar op de maatschappij van de jaren twintig.

- 1p   **8**   Leg uit welk commentaar Brecht hier geeft op de maatschappij van die tijd. Betrek het fragment in je antwoord.

filmfragment 3

Brecht haalde de 'vierde wand' weg. In zijn optiek ondermijnde die de essentie van het theater.

- 2p   **9**   Geef aan waarom Brecht die vierde wand ondermijnend vond. Geef daarna aan hoe de vierde wand in het filmfragment wordt doorbroken.

filmfragment 3

Critici vonden dit stuk van Brecht emotioneel. Het publiek krijgt hier bijvoorbeeld nauwelijks medelijden met Jimmy. Ook Brechts andere werk werd eerder rationeel dan gevoelig gevonden.

Brecht was het niet eens met de kritiek dat zijn epische theaterstukken afstandelijk zouden zijn. Hij vond dat er wel degelijk emotie in zijn werk zat en dat het publiek die ook moest ervaren.

- 1p   **10**   Leg uit welke emotie Brecht met zijn stukken wilde oproepen.

filmfragment 2 en 3

Hoewel *Mahagonny* in 1927 geschreven werd is het stuk nog altijd populair. Sommige regisseurs vinden het werk 'heel erg toepasbaar' op deze tijd. Dat blijkt ook uit het succes van de toneelversie van Erik Vos.

- 2p 11 Geef een argument waarom *Mahagonny* in deze versie binnen de massacultuur past. Geef ook een argument waarom het stuk **niet** bij de massacultuur aansluit.

Blok 2 Expressie in dans en schilderkunst

Dit blok gaat over expressionisme in de dans en de beeldende kunst van de twintigste eeuw.

afbeelding 1, tekst 3

Parijs was aan het eind van de negentiende eeuw een stad met een bruisend cultureel leven, die een grote aantrekkingskracht uitoefende op kunstenaars. Een van hen was de Amerikaanse danseres Loïe Fuller, die in die stad veel furore maakte.

Het succes dat Fuller en andere innovatieve danskunstenaars daar ten deel viel, hing samen met de grootstedelijke dynamiek van Parijs in die jaren.

- 2p 12 Bespreek twee factoren die aan deze dynamiek bijdroegen.

afbeelding 1 en 2, tekst 3 en 4

Net als Loïe Fuller veroverde ook de Amerikaanse danseres Isadora Duncan het Europese publiek.

Fuller en Duncan zetten zich af tegen de Europese traditie van het romantisch ballet uit de negentiende eeuw.

- 2p 13 Leg uit wat het fundamentele verschil was tussen hun benadering van dans en de traditie van het negentiende-eeuwse ballet.

tekst 4

Duncan danste op blote voeten. Dat sloot aan bij de nieuwe opvattingen over dans.

- 2p 14 Leg dit uit. Betrek twee aspecten in je antwoord.

filmfragment 1, tekst 5

In filmfragment 1 zie je *Hexentanz* van de Duitse Mary Wigman. Deze solo wordt gezien als uitdrukking van angst.

- 3p 15 Geef aan hoe Wigmans bewegingen, haar uiterlijke verschijning en de muziek bijdragen aan een verontrustende sfeer.

afbeelding 3

Wigman was bevriend met de schilder Emil Nolde. Beiden waren gefascineerd door dans als expressiemiddel. In talrijke voorstellingen heeft Nolde dans verbeeld. Op afbeelding 3 zie je vrouwen die een wilde sacrale dans tussen brandende kaarsen uitvoeren.

In dit schilderij uit 1912 drukt Nolde de extase zo direct mogelijk uit.

- 3p 16 Bespreek drie aspecten van de **vormgeving** waarmee hij dat doet.

Nolde was lid van *Die Brücke*. Deze groep expressionistische kunstenaars liet zich onder meer inspireren door primitieve culturen van niet-westerse volkeren.

- 1p 17 Leg uit waarom deze niet-westerse primitieve culturen hen inspireerden.

afbeelding 4, tekst 6

Na de Tweede Wereldoorlog kwam in West-Europa een nieuw soort expressionisme op. In Nederland ontstond de *Experimentele kunst* en internationaal werd *Cobra* opgericht, een groep kunstenaars die spontane uitdrukking van gevoelens nastreefde. Een van hen was Karel Appel.

Op afbeelding 4 zie je Appels *Vrijheidsschreeuw* uit 1948. De titel verwijst in eerste instantie naar het gevoel van bevrijding na de Tweede Wereldoorlog.

- 2p 18 Bespreek nog twee andere vormen van vrijheid waar Appel met deze titel naar verwijst.

afbeelding 5, filmfragment 2

In 1961 maakte journalist Jan Vrijman de film *De werkelijkheid van Karel Appel*. Je ziet hieruit een deel in het fragment.

Appel zei over zijn werkwijze tegen Vrijman: "Ik rotzooi maar een beetje an".

- 2p 19 Geef aan waarom het lijkt of Appel 'maar een beetje aanrotzooit'. Leg daarna uit waarom die uitspraak geen juiste kwalificatie van zijn kunstenaarschap is. Betrek het filmfragment in je antwoord.

De opmerking van Appel ging een eigen leven leiden en wekte grote verontwaardiging bij pers en publiek. Dit kwam Vrijman goed uit. Hij wilde zich met zijn film verzetten tegen het idee van de 'Heilige Kunst'. De verontwaardiging over Appels uitspraak kwam daarbij goed van pas.

1p 20 Leg dit uit.

filmfragment 3, tekst 7

Appels *Vrijheidsschreeuw* kan gezien worden als een reactie op de Tweede Wereldoorlog. In Duitsland verwerkten kunstenaars de oorlog vanuit een geheel ander perspectief. De vroege jeugd van de Duitse choreografe Pina Bausch, geboren in 1940, werd getekend door terugkerende bombardementen en vernietiging. Bausch droeg haar angsten, haar melancholie en pessimisme een heel leven met zich mee en dat werkte door in haar creaties.

In filmfragment 3 zie je een scène uit *Café Müller* uit 1978, waarin Bausch zelf meedanst. De vrouwen lijken getraumatiseerd.

3p 21 Bespreek drie manieren waarop dit wordt uitgedrukt in de dans.

filmfragment 3, tekst 8

In fragment 3 wordt gedanst op een melancholische aria over het verlies van een geliefde.

Eenzaamheid en verdriet om verloren liefde zijn thema's die Bausch vaak aansnijdt in haar choreografieën. Het toneelbeeld speelt daarbij een belangrijke rol.

2p 22 Leg uit hoe het toneelbeeld bijdraagt aan de inhoud van *Café Müller*. Betrek twee aspecten van de vormgeving in je antwoord.

Bausch schiep een nieuw expressionistisch danstheater. Zij reageerde daarin anders op de oorlog dan Karel Appel.

1p 23 Leg uit hoe Bausch op de oorlog reageert. Betrek de maatschappelijke situatie in je antwoord.

Na het overlijden van Pina Bausch bracht de Duitse regisseur Wim Wenders in 2011 de film *Pina 3D* uit. Samen met de choreografe had hij jarenlang gezocht naar een geschikte manier om haar werk optimaal in beeld te brengen. De driedimensionale filmtechniek bleek een schot in de roos. Het expressionisme van Bausch komt hierin goed tot zijn recht.

1p 24 Leg uit waarom dat met de 3D-techniek zo goed tot zijn recht komt.

Blok 3 Zingen en schreeuwen

Dit blok gaat over de wijze waarop componisten en zangers in de negentiende, de twintigste en de eenentwintigste eeuw emotie uitdrukken met hun muziek.

tekst 9

In de negentiende eeuw hadden veel kunstenaars het verlangen om met hun werk uitdrukking te geven aan emoties. Velen lieten zich daarbij inspireren door de werken van romantische schrijvers. Het oeuvre van de Duitse dichter Wolfgang von Goethe was erg geliefd. Dat gold met name voor zijn tragedie *Faust*.

De inhoud van dit toneelstuk sluit aan bij de cultuur van de romantiek.

- 3p 25 Bespreek drie kenmerken van de romantiek die je in *Faust* aantreft.

afbeelding 1, geluidsfragment 1

In 1814 schreef de Oostenrijkse componist Franz Schubert het lied dat je hoort in het geluidsfragment. Het is gebaseerd op Goethes *Faust* en heeft als titel *Gretchen am Spinnrade*. Gretchen zit aan haar spinnenwiel en smacht naar haar geliefde.

De pianopartij versterkt het verhaal en geeft de gemoedstoestand van het meisje weer.

- 3p 26 Bespreek drie manieren waarop de piano in de loop van het lied Gretchens gevoelens verklankt.

Het lied ontwikkelde zich in de romantiek tot een belangrijke kunstvorm.

- 1p 27 Leg uit waarom het lied juist voor die periode de ideale kunstvorm was.

afbeelding 2

Op afbeelding 2 zie je een tekening van een 'Schubertiade'. Dat was een huisconcert voor de vrienden van de componist. Deze bijeenkomsten waren aan het begin van de negentiende eeuw van groot belang voor Schubert en zijn vertolkers.

- 2p 28 Geef twee redenen waarom zulke bijeenkomsten voor hen van belang waren.

filmfragment 1

Schubert musiceerde in kleine kring met zijn vrienden: zangers, dichters en beeldend kunstenaars en gaf vooral huiskamerconcerten. De Duitse componist Richard Wagner kreeg daarentegen de kans naar eigen inzicht een schouwburg te laten bouwen, speciaal voor zijn groots opgezette romantische muziekdrama's.

In 1865 vond de première plaats van zijn opera *Tristan und Isolde*, over de noodlottige liefde tussen ridder Tristan en prinses Isolde.

In filmfragment 1 zie je de prinses in de aria *Liebestod*. Ze raakt in vervoering bij het idee haar gestorven ridder te volgen in de dood. Dat zou de ultieme vervulling van hun liefde zijn. De manier waarop hier de emotie wordt verklankt is kenmerkend voor Wagner.

- 3p   **29**   Bespreek twee manieren waarop de muziek haar emotie ondersteunt. Leg daarna uit welk effect dit moest hebben op het publiek.

Wagner liet zich voor zijn opera's inspireren door middeleeuwse verhalen, zoals de ridderroman *Tristan* uit 1200 van de Duitse schrijver Gottfried von Strassburg.

Het kiezen van zo'n middeleeuwse legende past in de romantiek.

- 1p   **30**   Leg dit uit.

Wagners ideaal was het Gesamtkunstwerk.

- 2p   **31**   Geef aan wat hij onder een Gesamtkunstwerk verstond. Leg daarna uit wat Wagner ermee bij het publiek wilde bereiken.

filmfragment 2, tekst 10

De stem is net als het lichaam een geschikt instrument om direct emoties uit te drukken. De klassiek geschoolde Duitse zangeres Nina Hagen zong ooit een popversie van *Gretchen am Spinnrade*, maar werd vooral bekend met een ander, eigen repertoire. Haar *Unbeschreiblich weiblich* werd in 1978 een grote hit. In filmfragment 2 zie je haar dit lied zingen.

Hagen groeide uit tot de Duitse representant van de punkbeweging die omstreeks 1975 in Engeland opkwam. Binnen deze subcultuur uitten jongeren hun onvrede over hun uitzichtloze maatschappelijke situatie. *Bekijk filmfragment 2.*

- 3p   **32**   Bespreek drie manieren waarop die onvrede tot uitdrukking komt in *Unbeschreiblich weiblich*.

filmfragment 3, tekst 11

Extremer dan Nina Hagen zijn de hedendaagse 'grunTERS' in metal en hardcore van de eenentwintigste eeuw. In filmfragment 3 zie je Angela Gossow optreden. Daarna legt ze in een masterclass uit hoe de schreeuwtechniek werkt.

Gossow blijkt in het dagelijks leven niet samen te vallen met haar act. Hagen kleeDde en gedroeg zich zowel op het podium als daarbuiten 'punk'.

- 2p   **33**   Leg uit waarom dit voor Hagen vanzelfsprekend was. Leg daarna uit waarom het voor Gossow logisch is om niet met haar act samen te vallen.

Bronvermelding

De in dit examen gebruikte bronnen zijn vermeld in het examen zelf en/of in het correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

kunst (algemeen) vwo

Centraal examen vwo

Tijdvak 2

Opgaven

Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor vwo,

Bij het centraal examen kunst (algemeen) vwo, op dinsdag 17 juni, aanvang 9.00 uur, moeten de kandidaten de volgende mededeling ontvangen. Deze mededeling moet bij het begin van de zitting **aan de kandidaten worden uitgereikt**.

Bij de **autoplay-cd, vraag 33**, moet de vraag:

Geef een verklaring voor dit verschil. Betrek het imago van beide zangeressen in je antwoord.

vervangen worden door:

Leg uit waarom dit voor Hagen vanzelfsprekend was. Leg daarna uit waarom het voor Gossow logisch is om niet met haar act samen te vallen.

Het College voor Examens
Namens deze, de voorzitter,

drs. H.W. Laan